

DAVID HUME VE MUCİZENİN OLABİLİRLİĞİ SORUNU ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Ferhat AKDEMİR*

ÖZET

Bu makale İskoç filozof David Hume'un mucizeye yönelik eleştirilerini konu almaktadır. Makalede, Hume'un mucizeye yönelttiği itirazlar eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmakta ve bu itirazların geçerlilik düzeyleri tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: David Hume, Mucize, Tabiat yasası, Nedensellik.

ABSTRACT

David Hume and A Critical Evaluation on the Problem of Miracle's Possibility

This article deal with Scottish philosopher David Hume's objections to miracle. In this article, Hume's objections to miracle is evaluating critically and is discussing coherence of this objections.

Key Words: David Hume, Miracle, Law of nature, Determinism.

Giriş

Tanrı'dan özel bir vahiy aldığını iddia eden bütün peygamberler ve vahiy ürünü olduğunu ileri süren bütün dinler bu iddialarını temellendirmek için, haricî bir kanıt olarak mucizeye başvurma yoluna gitmişlerdir. Öyle ki, mucizeye müracaat etmeyen hiçbir din ve iddiasını onunla temellendirme yoluna gitmeyen hiçbir peygamberin olmadığını söylersek sanırız yanılmış olmayız. Bu nedenle mucizelere inanç dinler, özellikle de teistik dinler için merkezî bir öneme sahiptir. Dolayısıyla, dinî inançları felsefî bakış açısıyla analiz eden din felsefesinin de en temel konularından birisi olmaktadır. Ayrıca, mucize problemi sadece din felsefesinin değil, farklı bağlamlarda kelam, sistematik teoloji, epistemoloji gibi değişik felsefî disiplinlerin de ilgi alanına girmektedir.

---

* Yrd. Doç. Dr., Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

Çok genel bir ifadeyle, Tanrı'nın belirli bir zamanda ve mekanda gerçekleştirdiği özel/istisnâî davranış olarak kabul edilebilen mucizenin ne olduğuna ve ne şekilde tanımlanabileceğine ilişkin çok çeşitli görüş ve yorumlar mevcut olmakla birlikte, David Hume'dan (1711-1776) itibaren "Tanrı'nın tabiat yasalarını doğrudan ihlal etmesi" mucizenin klasik tanımı olmuştur.¹ Hume'un mucize tanımının ve mucizenin gerçekleştirilebilirliği üzerine yönelttiği eleştirilerin, Batı felsefe literatüründe mucizelere ilişkin en etkili ve en ünlü tartışma konularından olduğu genel kabul gören bir görüştür.² *An Enquiry Concerning Human Understanding* adlı çalışmasının "Of Miracles" isimli bölümünde Hume mucizeyi, "doğa yasalarının ya Tanrı'nın özel iradesi ile ya da bazı görünmez varlıkların müdahalesi ile ihlal edilmesi"³ olarak tanımlar. Bu tanımlamada da açıkça görüldüğü gibi Hume, mucizenin Şeytan ya da melek gibi doğaüstü canlılar tarafından gerçekleştirilme olasılığını kabul eder. Ama biz, konunun bu boyutunu kelam ve ilahiyat araştırmalarına bırakarak ilgi alanımızı tanrısal mucizelerle sınırlayacak ve mucizeyi, büyük ölçüde Tanrı'nın özel fiili olarak kabul eden düşünceyi, Hume'un yönelttiği eleştiriler bağlamında tartışmaya çalışacağız. Bu çalışmamızda önce Hume'un mucize tanımını verecek ardından bu tanımlama üzerinden tarihte bir mucizenin gerçekleştirilme olasılığına ilişkin yaptığı eleştirileri ele alacak ve Hume'un iddialarını eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutmaya çalışacağız.

Biz genel olarak, Tanrı'nın özel bir zamanda ve mekanda gerçekleştirdiği davranış olarak anlaşılabilir olan Tanrı'nın özel eylemini, evrenin doğal işleyişini ve süreçlerini de içeren Tanrı'nın 'normal' ve 'olağan' aktivitesinden ayırırız. Ancak bu tanrısal özel eylemin doğa yasalarının bir ihlali olarak alınıp alınmaması gerektiği konusu tartışmalardan uzak değildir. Örneğin, mucize ile ilgilenen kimi felsefecilere göre, mucizeler gerçek anlamda doğa yasalarının bir ihlali olmak zorunda değildir. Onlara göre, doğa yasaları başlangıçtaki koşulların belli bir şekilde tanımlanmasından ibarettir. Bu koşullar

¹ David Hume, *Enquiries concerning the Human Understanding and the concerning the Principles of Morals*, ed. L. A. Selby-Bigge, Clarendon Press, London, 1972, ss. 109-131.

² George Mavrados, "David Hume and the Probability of Miracles", *International Journal for Philosophy of Religion*, (43), 1987, s. 167 vd.

³ David Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, ed. Norman Kemp, Bobbs-Merrill Indianapolis, 1947, s. 77

işlemediğinde doğa yasası uygulanmamış olmaz. Mucize gerçekleştiğinde, sadece başlangıçtaki koşullar zorunlu olarak değiştirilmiş olur; çünkü Tanrı'nın özel fiili bu koşulların bir parçası olmaktadır. Bu nedenle, tabiat yasası gerçekten de ihlal edilmiş olmaz.⁴ Kimilerine göre de, Tanrı'dan bağımsız doğa yasası diye bir şey yoktur. Yani, Tanrı'nın sürekli aktivitesi ile varlığı devam ettirilenin dışında, düzenli ve değişmez doğa yasalarının yönettiği bir dünya bulunmamaktadır. Doğa yasasını ve Tanrı-evren ilişkisini bu anlamda değerlendirdiğimizde, mucizeleri Tanrı'nın doğal düzene bir müdahalesi olarak yorumlamak doğru olmaz. Konuya Tanrı açısından bakıldığında mucize diye bir şey söz konusu değildir. Mucize sadece Tanrı'nın doğal olarak yaptığı şeyleri insanların yorumlama tarzlarından başka bir şey değildir.⁵ Yine, geleneksel anlamdaki mucize inancını terketmiş bazı teologlar da, mucize konusunda neyin önemli olduğu konusuna vurgu yaparak mucizelerin doğa yasasının bir ihlali değil, tabiatın olağan işleyişinin doğaüstü kaynaklı istisnaları olmayan vahiyssel olaylar ve işaretler olduklarını ifade ederler. Onlara göre, Hıristiyanlık ve diğer büyük dinlerdeki mucizelerin en önemli işlevi Tanrı'nın mahiyetini ve gücünü gösteren, peygamberlerin otoritesine tanıklık eden olaylar ve işaretler olmasıdır.⁶ Benzer şekilde kimi felsefeciler de, mucizeyi Tanrı-insan ilişkisi açısından değerlendirerek onu teistik ve teolojik bir perspektifte anlamlandırmaya çalışır. Örneğin, Recep Kılıç konuyla ilgili olarak, "Tanrı'nın doğaya müdahale etmesi fikri, Tanrı'ya yapılan dua ve ibadetleri de mantıklı hale getirir. Tanrı'nın evrene müdahale etmemesi halinde, zorluklar ve tehlikeler ortaya çıktığında, bunları durdurması için Tanrı'ya dua etmenin bir değeri yoktur."⁷ demektedir. Görüldüğü gibi, mucizenin içeriği, işlevi ve amacına ilişkin yapılan farklı yorumlardan hareketle, farklı mucize tanımlamalarına ulaşılabilsen ve Hume'un mucize tanımı, kimilerine göre genel anlamdaki mucizenin spesifik bir örneği olarak kabul edilse de, yukarıda da

⁴ C. Stephen Evans, *The Philosophy of Religion: Thinking about Faith*, Intervarsity Press, Illinois, 1982, s. 107,108.

⁵ C. Stephen Evans, *The Historical Christ The Jesus Faith*, Oxford University Press, Oxford, New York, 1996, s. 137, 138.

⁶ Evans, *The Philosophy of Religion*, s. 109.

⁷ Recep Kılıç, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 2002, s. 121, 122.

ifade ettiğimiz gibi biz Hume'un tanımlamasını ölçüt olarak alacak ve tartışmalarımızı bu tanımlama bağlamında şekillendireceğiz.

Hume mucizeyi tabiat yasalarının ihlal edilmesi şeklinde tanımladıktan sonra, felsefe tarihinde çok meşhur olan eleştirilerini de iki farklı başlık altında sunar. Baştan ifade edelim ki, Hume teknik olarak mucizenin gerçekleşebilirliğini reddetmemektedir. O, eleştirilerinde ilkin, mucizeye inanmayı makul kılacak hiçbir olağan kanıtın olmadığını, ikinci olarak da mucizeleri temellendirmek için ileri sürülen olgusal kanıtların oldukça zayıf ve tatmin edicilikten uzak olduğunu göstermeye çalışır.⁸ Yani Hume, mucizenin gerçekleşmesinin imkansız olduğunu kanıtlamaya yönelmez, o sadece ve daha çok, tarihte iddia edildiği şekliyle mucizelerin gerçekleştiğine inanmak için yeterli gerekçeye sahip olmadığını göstermeye çalışır. Görüldüğü gibi Hume'un eleştirilerinden ilki epistemolojik karakterde iken, ikincisi daha çok tarihsel eleştiri niteliğindedir. Hume'un eleştirilerinin tarihsel niteliğine vurgu yapan John L. Mackie de, onun, mucizelerin imkansızlığını kanıtlama çabası içerisinde olmadığını, sadece mucizelerin gerçekleştiğine ilişkin geçerli ve güvenilir gerekçelerimizin olmadığını göstermeye çalıştığını söyler.⁹

Bu arada, Hume'un mucizelerin gerçekleştiğine inanma konusunda yaptığı eleştirilerin detaylarına ve Hume'a karşı ileri sürülen yanıtların tutarlılık düzeylerine ilişkin tartışmalara geçmeden önce, onun mucizenin imkanı konusuna ilişkin görüşlerine değinmenin de gerekli olduğunu düşünüyoruz. Kimi felsefeciler bazen bilimin mucizenin imkansız olduğunu belli ölçüde kanıtladığını iddia ederek, mucizeleri a priori olarak reddederler.¹⁰ Ancak Hume böyle iddiada bulunmaz, çünkü ona göre Tanrı'nın olup-olmadığı ve eğer bir

⁸ Evans, *The Philosophy of Religion*, s.109.

⁹ John L. Mackie, *The Miracle of Theism: Arguments for and against the Existence of God*, Oxford University Press, New York, 1982, s. 19 vd.

¹⁰ Örneğin, John Hick "şayet mucize doğa yasalarının ihlali olarak tanımlanırsa, bir kimse, hiçbir mucizenin gerçekleşmediğini a priori olarak iddia edebilir" diyerek itirazını dillendirir. Bkz. John Hick, *The Philosophy of Religion*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1973, s. 46. Darwin de, doğa hakkında sahip olduğumuz bilgi ile mucizelere inanma arasındaki ters ilişkiye işaret eder nitelikte, "doğanın sabit ve değişmez yasaları hakkında ne kadar çok şey öğrenirsek, mucizeler o kadar inanılmaz olur." demektedir. C. G. Hunter, *Darwin'in Tanrısı*, çev. Orhan Düz, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2003, s. 163.

Tanrı varsa herhangi bir özel fiilde bulunup bulunmadığı sorunu ancak bir olgu konusu (matters of fact) olarak değerlendirilebilir.¹¹ Empirist geleneğe bağlı olarak Hume,¹² olgusal konularla ilgilenildiğinde, onların doğrulukları sorunun ancak tecrübî temelde çözümlenmesi gerektiğini ısrarla savunur. Çünkü Hume'a göre, "insan, deney yaparak elde ettiği bilgi dışında dünya hakkında başkaca hiçbir bilgiye sahip değildir."¹³ Bu noktada onun mucizelere yönelik empirist temellere dayalı, a priori nitelikli eleştirisine geçebiliriz.

Hume'un Birinci Eleştirisi: A Priori/Epistemik Eleştiri

Hatırlanacağı üzere yukarıda, Hume'un mucizelerin gerçekleştiğine inanmaya yönelik, mucize tanımı kadar meşhur iki eleştiride bulunduğunu ileri sürmüştük. Aslında ifade etmemiz gerekir ki, Hume mucizeye yönelik eleştirilerini bizim yaptığımız gibi iki farklı başlık altında dile getirmemiş, bu ayrıştırma daha sonraları Hume üzerine yapılan çalışmalarda, araştırmacılar tarafından yapılmıştır.¹⁴ Hume ilkin, hiçbir mucizenin bir dinin doğruluğunun kanıtı olamayacağını çünkü mucizenin gerçekleştiğine ilişkin kesin bir delilin olamayacağını ileri sürmekte idi. Hume'un epistemolojik nitelikli bu iddiasında delil ile kastettiği şey deneyci geleneğe uygun olarak, bütün bilginin biricik kaynağı olan duyu deneyimi ve o deneyime dayanan delildir. Dolayısıyla, bir iddia için temel teşkil edecek delilin duyusal algılara dayalı bir delil olması gerekmektedir. Bu bağlamda, bir mucize için temel teşkil edecek delilin doğrudan ve dolaysız bir mucize tecrübesi olmasa bile, onun bir mucize

¹¹ Evans, *The Philosophy of Religion*, s.111.

¹² Hume ve empirist gelenek konusunda detaylı bilgi için bkz. Hasan Aydın, "Gazzali ve David Hume'da Nedensellik Kuramı: Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (16), Samsun, 2003, http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/hasan_aydin_gazzali_hume_nedensellik.pdf; Ayrıca bkz. Tüten Ang, *David Hume ve İnsan Zihni Üzerine Bir Arastırma: Bilim ve Felsefede Tecrübenin Önemi*, Bilim ve Ütopya, (99), 2002, s. 43 vd.

¹³ A. J. Ayer, *Hume*, çev. Cemal Atıla, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 29.

¹⁴ Örneğin, Tuncay İmamoğlu Hume'un mucizeye yönelik eleştirilerini, *Tanrı'nın Doğası ve Mucizenin İmkani* isimli çalışmasında, 'epistemolojik kanıt' ve 'tarihsel kanıt' şeklinde, C. Stephen Evans ise, *The Philosophy of Religion*'ında 'A priori Eleştiri' ve 'A posteriori Eleştiri' şeklinde tasnif ederken, benzer şekilde Mustafa Çevik de, *David Hume ve Din Felsefesi* isimli kitabında, 'mucizenin 'tanıklık açısından imkanı' ve 'doğa yasası ve nedensellik açısından imkanı' şeklinde bir ayrıştırmaya gider.

tanıklığına dayanması gerektiğini ileri sürer. Hume, konuyla ilişkili olarak, “mucize tabiat yasalarının bir ihlalidir; bu yasaları sabit ve değiştirilemez tecrübeler oluşturduğu için mucizeler aleyhine bunlardan çok doğal olarak çıkarsanacak bir kanıt, tecrübeden çıkarsanması mümkün olan bir kanıt kadar geçerli ve güçlüdür”¹⁵ demektedir.

Görüldüğü gibi Hume, mucizenin gerçekleştiğine inanma ile onun gerçekleştiğine tanıklık etme arasında doğrusal bir ilişki kurmakta, ve tabiat yasalarının sabit ve değiştirilemez tecrübelerin ürünü olmasını mucizelere karşı bir kanıt olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda Hume, bir yandan gerçekleşme olasılığı düşük iddialar için çok fazla sayıda ve güvenilir tanıklığı gerekli, gerçekleşme ihtimali yüksek iddialar için de görece olarak zayıf tanıklıkları yeterli görürken,¹⁶ diğer yandan da bir olayın gerçekleşme ihtimalinin onun gerçekleştiğinin görülme sıklığı tarafından belirlendiğini ileri sürer.¹⁷ Hume’un buraya kadar söylediklerini özetleyecek olursak, ilk olarak o, mucizenin duyu deneyimlerimize değil de ona doğrudan tanıklık edenlerin anlatımına bağlı olduğunu belirterek bunların doğrulanamayacağını ima etmekte, ikinci olarak da mucizelerin alışılmış doğa yasalarına aykırı düşmesinden dolayı güvenilir olmadıklarını ifade etmektedir.¹⁸

Doğrusu Hume’un söz konusu iddiaları gündelik yaşamdaki olağan bilgi kaynaklarımız ve araçlarımız ve bilgiye ulaşma olanaklarımız açısından değerlendirildiğinde doğru iddialar gibi gözükmemektedir. Ancak, burada söz konusu olan zaten istisnai olduğunu ve tabiat yasalarına aykırı olarak gerçekleştiğini baştan varsaydığımız mucizeler olunca, çok da geçerli gibi görünmemektedir. Şöyle ki, o her şeyden öte, duyu algılarının yani tecrübe araçlarımızın bize ne kadar doğru ve güvenilir bilgi sundukları üzerinde durmadığı gibi, mucizelerin doğrudan tecrübe edilebilme olanağı üzerinde de yeterli değerlendirmelerde bulunmamakta gibidir. Rasyonalist filozofların bilginin neliği, doğası ve kaynakları konusunda empirist geleneğe yönelttiği

¹⁵ Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, s. 77.

¹⁶ Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, s. 76, 77.

¹⁷ Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, s. 37-39.

¹⁸ Geniş bilgi için bkz. Tuncay İmamoğlu, *Tanrı'nın Doğası ve Mucizenin İmkanı: David Hume'un Antropomorfizm ve Mucize Eleştirisi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 92

eleştiriler¹⁹ dikkate alınacak olursa, tecrübenin insan adına tek bir bilgi kaynağı olmadığı gibi, tecrübeye dayalı bilgilerin de zaman zaman insanı yanıltma olasılıklarının varlığı daha yakından anlaşılabilir. Ayrıca mucizelerin doğrudan tecrübesine sahip değilsek bile, bu tecrübeye dolaysız yoldan tanıklık ettiğini ileri süren güvenilir insanların beyanlarına sahip olabiliriz. Ve biz beyanları her zaman kuşkuyla karşılayacak olursak, bu durum entelektüel yaşantımız için çözümü mümkün olmayan sorunlara neden olabilir.²⁰ Konuyla ilgili olarak İskoç filozof Thomas Reid de, insanın bilişsel yapısı ve yaratılışına gönderme yaparak, “tabiatın akıllı yaratıcısı, insan zihnini harici bir kanıt aramaksızın insânî tanıklığa inanmaya doğal bir eğilimle yaratmıştır; doğrusu bu bizim (entelektüel) olarak korunmamız ve gelişimimiz için zorunludur. Şayet çocuklar, tanıklığa... inanma eğilimi ile tasarılanmamış olsalardı, literal anlamda bilgi kaybından ölürlerdiler”²¹ demektedir. Aynı durum Richard Swinburne’nün *safdillik ilkesi*²² (the principle of credulity) diye isimlendirdiği “daha güçlü karşı kanıtlar olmadığı sürece, şeylere, bize göründükleri –veya biraz daha geniş bir tanımlamayla- bize aktarıldıkları şekliyle inanmak gerekir” şeklinde tanımlanabilecek ilke gereğince de böyledir.

Bu noktada Swinburne’nün mucizeyi tanımlama biçimi ve bir mucize iddiası karşısında takınmamız gereken tavır konusunda söylediği şeyler bizim için ufuk açıcı olabilir. Swinburne mucizeyi, “doğa yasasının tekrarlanamaz karşı-örneği” (non-repeatable counter-instance to a law nature)²³ olarak tanımlar. Ona göre, doğa yasasına aykırı görünen bir olay gerçekleştiğinde iki

¹⁹ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Doğan Özlem, *Felsefe ve Doğa Bilimleri*, İzmir Kitaplığı, İzmir, 1995, ss. 37-49.

²⁰ Mavrodes, “David Hume and the Probability of Miracles”, s. 168.

²¹ Thomas Reid, “Essays on the Intellectual Powers of Man”, VI, 5. Nicholas Wolterstorff, “Can Belief in God be Rational If It Has No Foundations?”, *Faith and Rationality*, (ed.) Alvin Plantinga&Nicholas Wolterstorff, Notre Dame University Press, Notre Dame, 1991, s. 151’den naklen.

²² Swinburne safdillik ilkesini “özel nedenlerin yokluğunda, bütün dini tecrübeler, onlara sahip olan kişiler tarafından, hakiki tecrübeler olarak kabul edilmelidir ve bu yüzden de onların görünüşteki objelerinin –Tanrı’nın veya Meryem’in veyahut Nihâi Gerçeklik’in veya Poseidon’un- varlığına inanç için sağlam gerekçeler olarak alınmalıdır.” şeklinde tanımlamaktadır. Geniş bilgi için bkz. Richard Swinburne, *The Existence of God*, Clarendon Press, Oxford, 1979, s. 254 vd.

²³ Richard Swinburne, *The Concept of Miracle*, Macmillan Press, London, 1970, ss. 23-32.

olasılık söz konusudur. Biz o olayı ya genel olarak doğru kabul ettiğimiz doğa yasasının yanlışlığının bir kanıtı ya da yasanın bir istisnası olarak kabul edebiliriz. Bu durumda yapmamız gereken olayın yeniden tekrar edilebilirliğini empirik yoldan test etmektir. Eğer olay tekrar edilebilirlik niteliğine sahipse bu, doğru olduğuna inandığımız yasanın yanlışlığının kanıtıdır; ama tekrar edilemez ise bu durumda en sağlıklı yol, onu Tanrı'nın bir mucizesi olarak kabul etmektir.

Ayrıca Hume, mucize ve tanıklık ilişkisi bağlamında mucizenin neden olduğu ya da mucizeden geriye kalabilecek olan gözlemlenebilir somut olgu olaylara da değinmemektedir ki, bunlar, kırılmış bir ayağın iyileşmesine tanıklık etmenin onun daha önceden kırılmış olduğuna tanık olmaktan bağımsız bir kanıt oluşturması gibi,²⁴ tanıklıktan bağımsız olarak mucizenin gerçekleştiğinin delili olabilir.

Hume'un bir diğer iddiası, bir olayın gerçekleşme olasılığının doğrudan o olayın gerçekleşme sıklığı tarafından belirlendiğini, dolayısıyla mucizelerin tekrarlarının olmaması nedeniyle onlara inanmanın da pek makul olmadığı yönünde idi. Doğrusu bu, Stephen Evans'ın ifadeleri ile söyleyecek olursak, "oldukça basit ve doğruluktan uzak bir görüştür ve çoğu zaman tekrarlanamaz olaylar ve tekil olgular ile uğraşan tarihçiler [ve bilim adamları] için ciddi zorluklar yaratmaktadır."²⁵ Konuyla ilgili olarak, bir gezegenle kuyruklu yıldızın çarpışmasını örnek verebiliriz. Hiç kuşkusuz bu tür olayların tekrarı pek olası değildir, ancak bu çarpışmanın daha önceden hiç olmadığı ya da bundan sonra hiç olmayacağı anlamına gelmemelidir. Hatta biz söz konusu gezegen ve kuyruklu yıldızın yörüngesini ve hızını biliyorsak, bu çarpışmasının belli bir tarihte gerçekleşeceğine ilişkin bilgimiz kesine yakın, konuya ilişkin inancımız da büyük olasılıkla doğru olabilir. Yani, bir 'şey' hakkında sahip olduğumuz bilgi o şeyin geçmişine ve geleceğine ilişkin doğru öngörülerde bulunmamıza yardımcı olabilir. Benzer şekilde, mucizelerin gerçekleştiğine inanan bir kimse de, bu inancının Tanrı'nın varlığına, ne tür bir varlık olduğunun ve amaç ve

²⁴ Evans, *The Philosophy of Religion*, s. 112.

²⁵ Evans, *The Philosophy of Religion*, s. 112.

gayelerinin neler olduğunun bilgisine dayandığını ileri sürebilir.²⁶ Sonuç olarak Tanrı ve onun insanlık tarihi ile olan ilişkisine dair doğru bir bilgiye sahip isek, bu bilgi mucizelerin belli durumlarda gerçekleşmesini çok yüksek bir olasılık düzeyine getirmese bile, Hume'un iddia ettiği kadar zayıf bir olasılık olmaktan da çıkarabilir.

Hume'un İkinci Eleştirisi: A Posteriori/Tarihsel Eleştiri

Hume bir felsefeci olduğu kadar bir tarihçi de olması nedeniyle,²⁷ mucizelerin gerçekleştiğine inanmaya karşı tarihsel nitelikli eleştirilerde de bulunur. Bu eleştirilerin temel vurgusunu, mucizeler lehine ileri sürülen olgusal kanıtların tatmin edicilikten uzak olduğu iddiası oluşturur. Hume aslında mucizeyi bir tarih felsefesi problemi olarak ele alır ve, "mucizenin gerçekleşip gerçekleşmediği değil, gerçekleştiğinin ispat edilip edilemeyeceği"²⁸ sorunu üzerinde durur. Hume ilkin, mucizelere tanık olma iddialarının genellikle çok uzak tarihlerde ve uzak coğrafyalarda yaşamış "barbar ve eğitimsiz toplumlar"dan kaynaklandığını ileri sürer. Hume'un kendi ifadeleri ile, "mucize türünden ve doğaüstü anlatıların aleyhine bir işaret de, bu anlatıların bilgisiz ve ilkel topluluklarda bolca var olmasıdır... Ancak, modern zamanlara yaklaştıkça olağanüstü şeyler gitgide azaldığı için biz de yavaş yavaş bu tür şeylerde gizemli ve doğaüstü bir nitelik bulunmadığını, aksine her şeyin insanların olağan-üstüne inanma eğiliminden kaynaklandığını ve bu eğilimin sağduyu ve eğitimle belli ölçüde kontrol altına alınabilse bile, insan doğasından hiçbir zaman sökülemeyeceğini anlarız."²⁹ Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi, Hume'a göre mucize iddialarının genellikle eski zamanlardan ve bilgisiz ve ilkel topluluklardan gelmesi dolayısıyla onlara kolay kolay inanmamak gerekir. Ayrıca, insanlarda garip, tuhaf ve olağan-dışı şeylere yani gizemli şeylere inanma eğilimi de vardır. İşte, mucizelere inanç da belli ölçüde, insan doğasında mevcut olan bu eğilimden kaynaklanmaktadır.

²⁶ Evans, *The Philosophy of Religion*, s. 117

²⁷ Ayer, *Hume*, ss. 22-25.

²⁸ Kılıç, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, s. 155.

²⁹ Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, s. 96, 97.

Hume ayrıca, bir dinin lehine kanıt teşkil eden mucize iddialarının bir başka din için karşı-kanıt olarak işlev görebileceğini dolayısıyla mucizeler konusunda dinler arasında bir uygunluk ve uyumluluk olmadığını da iddia eder. Hume'a göre, nerdeyse bütün dinlerin mucizelere dayanması bir başka deyişle mucize üzerine kurulu olması dolayısıyla, dinler arasında çelişen mucize iddiaları dinlerin birbirlerini yalanlamasına neden olmaktadır. Hatta Hume'a göre, birbirleri ile çelişki teşkil eden farklı dinlere ait mucize iddiaları dinlerin birbirlerine zarar verdiği gibi, kendileri üzerine kurulu olan dinlere de zarar vermektedir. Hume konuyla ilgili olarak, "mucize rakip bir yapıyı yok ederken, bu yapının dayandığı mucizelerin de itibarını yok etmektedir"³⁰ demektedir.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, Hume'un pozitivist bir yaklaşımla ve çizgisel ilerlemeci bir tarih anlayışıyla ileri sürdüğü iddialar eleştirel değerlendirmelere fazlasıyla açıktır. Hume'un tarihsel eleştiri niteliğindeki tesbitleri detaylı bir şekilde incelendiğinde görülmektedir ki o, temellendirilmiş bir iddiada bulunmamaktadır. O sadece hiçbir kanıtlama çabası içermeyen fazlasıyla genelleştirilmiş dogmatik iddialar ileri sürmektedir. Farklı bakış açıları ile ele alındığında Hume'un iddiaları belli ölçülerde haklılık payı taşıyor gibi görünse de, bu iddialar felsefecilerden çok tarihçilerin uğraş alanına giriyor gibidir ve her iddia kendi bağlamında değerlendirilmeli ve doğruluklarına birebir temelinde karar verilmelidir.

Mucize iddialarının genellikle eğitimsiz ve ilkel toplumlardan geldiğini söylemekle Hume, öncelikle, Batılı olmayan ya da pre-modern kültürlerle karşı karşıya olan bir tutum sergiler gibidir.³¹ Aslında, bugün bizim tarih bilimi diye isimlendirdiğimiz şey de, büyük oranda, çok eski zamanlar yaşamış ve en azından bugün sahip olduğumuz bilgi birikimiyle kıyaslandığında çok az bilgiye sahip olan toplumların kayıtlarına ve bize sundukları verilere dayanmaktadır. Hume'un bakış açısıyla değerlendirecek olursak bugün tarih dediğimiz insanlık hafızasını da kuşkuyla karşılamamız gerekecektir.

Ayrıca Hume, tarihteki mucize iddialarını reddederken, mucizeler konusunda içinde yaşadığı çağın bilgi birikimini ve bilgi kaynaklarını ölçüt

³⁰ Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, s. 99.

³¹ Evans, *The Philosophy of Religion*, s.114.

olarak almış, o günün tecrübesinin geçerli saydıklarını doğru kabul ederek, daha önceki dönemlere ait mucize iddialarını ve mucizevi olayları reddetmiştir.³² Burada öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, bir iddianın doğruluğuna ya da yanlışlığına karar verirken, iddianın içinden çıktığı toplumsal yapıyı ve tarihsel kesiti bir ölçüt olarak almak her zaman doğru bir yöntem değildir. Zira, daha sonradan doğruluğu kanıtlanmış bir takım bilimsel gerçeklerin, bir iddia olarak ortaya çıktığı dönemde ve toplumda doğru olarak kabul edilmediği bilinen bir tarihsel gerçekliktir.³³ Örneğin, Ortaçağ düşüncesinde Batlamyus'un evren kuramı, daha sonra onu yanlışlayan Kopernik'in evren anlayışı, ilk ileri sürüldükleri zaman tepkiyle karşılanmış ve uzun bir süre doğrulukları kabul edilmemiştir. Ayrıca, Hume'un mucizeleri reddetmesinin arkaplanında, bugün artık bir geçersizliği kalmasa da, o dönemde bilim dünyasına hakim olan determinist yasaların yönettiği mekaniksel evren tasarımının etkisinin olabileceği de gözden uzak tutulmamalıdır. Bilindiği gibi Hume'dan bir kuşak önce yaşamış olan Newton'un (1642-1727) evren tasarımı, evrende metafizik yorumlamalara olanak vermeyen katı mekaniksel bir anlayışı öngörüyordu. Dolayısıyla, Hume'un mucizelerin imkanına ilişkin olumsuz tavrında, çağında hakim olan bu doğa mekaniğinin belli ölçüde de etkisinin olması ihtimal dışı olmasa gerektir.

Hume'u mucizelere inanmanın kaynağı olarak, insanlarda garip, tuhaf ve olağan-dışı şeylere yani gizemli şeylere inanma eğilimini ileri sürmesi de, eleştirel değerlendirmeye açık gibidir. Konuyu böyle psikolojik bir temelde çözümlenmeye çalışacaksa, Hume'a karşı aynı ölçüde güçlü ve geçerli psikolojik karşı-kanıtlar da ileri sürülebilir. Şöyle ki, insanlarda olağan-dışı, gizemli şeylere inanma eğilimi iddiası ne kadar güçlü ve geçerli bir iddia ise, insanın doğası gereği, şüpheci bir yapıda ve yeni karşılaştığı şeyleri kuşkuyla karşılama eğiliminde olduğu iddiası da aynı ölçüde güçlü ve geçerli bir iddia olarak kabul edilebilir.³⁴ İnsanlar belli ölçüde gizemli şeylere ilgi duysa ve olağan-dışı şeylere inanma eğilimine sahip olsalar bile, mucizeye tanıklık ettiği

³² Kılıç, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, s. 156.

³³ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. İmamoğlu, *Tanrı'nın Doğası ve Mucizenin İmkanı*, s. 106.

³⁴ Evans, *The Philosophy of Religion*, s. 114.

iddiasına sahip herkesin bu tür bir psikolojik eğilime kurban gittiğini ve bir algı yanılsamasıyla karşı karşıya olduğunu söylemek de çok doğru görünmemektedir.³⁵ Çünkü insanlar her ne kadar ilginç ve sıra dışı şeylere inanmak gibi psikolojik eğilimlere ve mucizelere inanmak gibi de dinsel eğilimlere sahip olsalar da, bu eğilimin onları doğruyu yanlıştan ayırt etmekten alıkoyacak kadar güçlü olduklarına ilişkin hiçbir kanıt söz konusu değildir.

Ayrıca Hume, dinlerin ileri sürdüğü mucize iddiaları arasında bir uygunluk ve uyumluluk olmadığı ve bir dinin lehine kanıt olarak işlev gören bir mucize iddiasının diğer bir din için karşı kanıt oluşturduğu, dolayısıyla farklı dinlere ait mucizelerin birbirlerini tekzip ettiği iddiası da çok doğru görünmemektedir. Öncelikle Hume, bu iddiasında belli ölçüde haklı olsa bile, bir dinin mucizelerinin delili bir diğer dinin delillerinden daha güçlü olabileceği için buradan bütün mucizelerinin delilinin geçersiz olduğu sonucu çıkarılamaz.³⁶ Hume'un iddiası, içinde yaşadığı dönem ve coğrafya ve o dönem ve coğrafyada hakim olan dışlayıcı (exklusivist) din anlayışı dikkate alındığında belli ölçüde doğru olabilir. Ancak bu, kabul edilmelidir ki, sadece değilse 'de büyük ölçüde Hume'un muhatap olduğu din ve o dinin o tarihsel kesitteki tekeli hakikat ve diğer dinlerinki ile çeliştiği ileri sürülen karşıt-mucize iddiaları ile yakından ilişkilidir. Mackie'nin de çok yerinde tespiti ile, artık günümüzde bir dinin taraftarı başka dinlerin de en azından hakikatin bazı unsurlarına ve ilahi otoritenin bir kısmına sahip olabileceğini kabul etmektedir.³⁷ Dolayısıyla, bir dine inanan kimse diğer dinin mucizelerinin bütünüyle geçersiz ve yanlış olduğunu iddia etmemektedir. Örneğin Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi üç büyük dinin birbirlerinin mucize iddiaları karşısındaki tavırları incelenecek olursa bu durum daha yakından anlaşılacaktır. Hatta bu üç dinin mucize iddialarının birbirleri ile çeliştikleri ve birbirlerini dışladıklarından çok, birbirleri ile uyum içerisinde olduklarını ve birbirlerini tamamladıklarını iddia etmek çok daha doğru olabilir. Richard Swinburne'nün

³⁵ Brian Davies, *An Introduction of Philosophy of Religion*, Oxford University Press, Oxford, New York, s. 116.

³⁶ Evans, *The Philosophy of Religion*, s. 114.

³⁷ Mackie, *The Miracle of Theism: Arguments for and against the Existence of God*, s. 15.

de ifade ettiği gibi,³⁸ Tevrat, İncil ve Kur'an'ın ortak olarak kabul ettiği bir çok mucize olduğu gibi, sundukları öğretilerde de bir çok ortak nokta bulunmaktadır. Hatta, farklı dinlerin farklı mucizelere inanması ne o dinlerin ne de o mucizelerin geçersizliğini kanıtlamaz; aksine, bu dinlere inanan kimselerin farklı ihtiyaçlarına cevap veren bir Tanrı'nın varlığına delil teşkil edebilir.

Sonuç kısmına gelmeden önce, Hume'un doğa yasası ve mucizenin olabİLİRLİĞİ bağlamında söylediği şeyleri onun neden-sonuç ilişkisine bakışı bağlamında da yorumlamakta fayda olduğunu düşünüyoruz. Ona göre, neden ile sonuç arasında bir bağ olup olmadığını ve -eğer varsa- bu bağın nasıl olduğunu biz a priori olarak bilemeyiz. Bu ancak, deney ve gözlemlerle çözümlenebilecek bir konudur. Mesela, Hume'a göre, biz suyun ve ateşin niteliklerine bakarak birinin boğuculuğuna, diğİerinin ise yakıcılığına tecrübelerimizin yardımı olmaksızın sadece ussal olarak karar veremeyiz. Su ile boğma, ya da ateş ile yakma arasındaki ilişki, su ve ateş ile ilgili deney ve izlenimlerimiz sonucunda bilebileceğimiz bir ilişkidir. Yoksa su ve ateş hakkında apriorik olarak herhangi bir bilgiye sahip değİlizdir.³⁹ Hume'a göre, nesnelere oluşturduğu neden sonuç zinciri, insana *birliktelik*, *bitişiklik* ve *ardıllık* duygusundan başka bir şey vermez. Herhangi bir olayın ardından her zaman aynı olay oluyorsa bile, bu söz konusu olay olduğunda sonuç kabul edilen olayın zorunlu olarak gerçekleşmesi gerektiği söylenemez.⁴⁰ Hatta, bizim neden-sonuç ilişkisi bağlamında algıladığımız şeyler, "aralarında [nedensel] bir bağ bulunmayan bir kısa süreli 'algılar dizisi'⁴¹nden başka bir şey olmayabilir.

Görİldüğü gibi Hume'a göre, neden-sonuç ilişkisinde zorlayıcı bir etken bulunmamaktadır; ancak Hume, bir doğa yasasının olduğunu da kabul etmektedir. Bu durumda biz, Hume'un neden-sonuç ilişkisini 'zorunlu bir ilişki' olarak yorumlamamasından hareketle, doğa yasasını da 'zorlayıcı bir yasa' olarak yorumlamadığı sonucuna ulaşabiliriz. Dolayısıyla, Hume'un kabul ettiği şekilde, 'zorlayıcı' olmaması nedeniyle, doğa yasasının 'ihlal'ine de olanak

³⁸ Richard Swinburne, *The Concept of Miracle*, MacMillan and Co., London, 1971, s. 60 vd.

³⁹ Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, s. 27, 28; David Hume, *A Treatise of Human Nature*, ed. L. A. Selby-Bigge, Clarendon Press, London, 1972, s. 163 vd.

⁴⁰ Mustafa Çevik, *David Hume ve Din Felsefesi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2006, s. 211.

⁴¹ Ayer, *Hume*, s. 32.

tanınmış olmaktadır. Bu durumda Hume'un mucizeyi olanaklı gördüğünü, onun eleştirisinin mucize iddialarının dayandığı tanıklıkların güvenilirliğine yönelik olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Sonuç

Sonuç olarak, Hume'un mucizelere yönelik ne a priori ne de a posteriori nitelikli eleştirilerinin mucizelerin imkanına ve tarihte gerçekleştiğine inanmamızı olanaksız kıldığını söyleyebiliriz. Eleştirileri çok güçlü olmadığı gibi, bu eleştirilerin bir çok yönden karşı-eleştirilere açık olduğu da ortadadır. Baştan şunu ifade etmek gerekir ki, mucizeleri Hume'un yaptığı gibi doğa yasalarının bir ihlali olarak tanımlamakta bir sakınca yok gibidir. Hem Hume'un 'doğa yasalarının ihlali' hem de Swinburne'nin 'doğa yasalarının tekrarlanamaz karşıt örneği' şeklindeki tanımlamasına referansla, mucizelerin tekrarlarının pek olası olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Dolayısıyla bilimsel yöntemlerle tahlil ve analizleri belli bir noktaya kadar yapılabilse de doğrulanmaları mümkün görünmemektedir. Bu noktada, mucizelerin empirist yöntemle doğrulanamayacağı konusunda Hume'a katılmakla birlikte, aynı yöntemle yanlışlanamayacağı konusunda ise Hume'dan ayrılıyoruz. Kanımızca mucizeler Hume'un yaptığı ya da yapmaya çalıştığı gibi empirist yöntemlerle ne doğrulanabilecek ne de yanlışlanabilecek olgulardır.

Mucizeler her ne kadar bilimsel ya da Hume'un yapmaya çalıştığı gibi yöntemlerle doğrulanamasa da, en azından teistik dinler için merkezi bir öneme sahiptir. Teistler, hem tabiatın hem de tabiat yasalarının Tanrı tarafından yaratıldığına inanırlar. Ayrıca bir kimse bir şeye inanırken onu salt, yalıtılmış ve konteksinden koparılmış bir olgu olarak ele almaz. İnsan geçmişte bir olayın gerçekleştiğine inanırken, o olayı belli bir bağlamda değerlendirir ve onun doğruluğuna/yanlışlığına biraz da bağlamındaki tutarlılık düzeyine göre karar verir. Benzer şekilde teist de bir mucize iddiası karşısında epistemik durumunu, (i) olay hakkındaki bilgisi (ii) Tanrı'nın mahiyeti ve amaçları hakkındaki bilgisi ve, (iii) Tanrı'nın daha başka fiilleri hakkındaki bilgisi ile ilişkilendirerek belirler.⁴² Bu açıdan bakıldığında en azından teistik dinlerin mucize iddialarının,

⁴² Evans, *The Philosophy of Religion*, s. 116

anlamsız, tuhaf ve alakasız olaylar olmadığı, aksine anlamlı bir bütünün parçası olduğu ve Tanrı'nın bildiğimiz niteliği ve amaçları ile de uyumlu olduğu görülebilir. Dolayısıyla onlar açısından bakıldığında mucizelere inanmakta bir sorun bulunmamaktadır.

Felsefecilerin ve de başkalarının mucizelerin hiç bir zaman gerçekleşmediğini ve gerçekleşmeyeceğini a priori olarak iddia etmeleri Hume'un da kabul ettiği gibi çok doğru değildir. Mucizelerin tarihte gerçekleştiklerine ilişkin ne tür bir kanıtın iknâ edici olacağına karar verme konusunda evrensel ve genel-geçer bir kriter olmasa da, mucizelerin gerçekleştiğine inanmakta da epsitemik açıdan bir sakınca olmasa gerektir. Sonuçta sorun, ifade ettiğimiz gibi kişinin sahip olduğu Tanrı inancı ve Tanrı'nın evrenle ilişkisi konusundaki kanaatlerine dayanmaktadır. Sonuç olarak, bir kimse, teistik bir Tanrı'nın yokluğuna ilişkin kesin ve net bir karar vermemişse, mucizelerin gerçekleşme olasılığını en azından a priori olarak reddetmemelidir.

KAYNAKLAR

- Ang, Tüten, "David Hume ve İnsan Zihni Üzerine Bir Arastırma: Bilim ve Felsefede Tecrübenin Önemi", *Bilim ve Ütopya*, (99), 2002.
- Aydın, Hasan, "Gazzali ve David Hume'da Nedensellik Kuramı: Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (16), Samsun, 2003
- Ayer, Alfred Jules, *Hume*, çev. Cemal Atila, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2002.
- Çevik, Mustafa, *David Hume ve Din Felsefesi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2006.
- Davies, Brian, *An Introduction of Philosophy of Religion*, Oxford University Press, Oxford, New York.
- Evans, C. Stephen, *The Historical Christ The Jesus Faith*, Oxford University Press, Oxford, New York, 1996.
- Evans, C. Stephen, *The Philosophy of Religion: Thinking about Faith*, Intervarsity Press, Illinois, 1992.
- Hick, John, *The Philosophy of Religion*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1973
- Hume, David, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, ed. Norman Kemp, Bobbs-Merrill Indianapolis, 1947,

- Hume, David, *Enquiries concerning the Human Understanding and the concerning the Principles of Morals*, (ed.) L. A. Selby-Bigge, Clarendon Press, London, 1972.
- Hume, David, *Treatise of Human Nature*, (ed.) L. A. Selby-Bigge, Clarendon Press, London, 1972.
- Hunter, C. G., *Darwin'in Tanrısı*, çev. Orhan Düz, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2003.
- İmamoglu, Tuncay, *Tanrı'nın Doğası ve Mucizenin İmkânı: David Hume'un Antropomirizm ve Mucize Eleştirisi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2007
- Kılıç, Recep, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 2002.
- Mackie, John L., *The Miracle of Theism: Arguments for and against the Existence of God*, Oxford University Press, New York, 1982.
- Mavrados, George, "David Hume and the Probability of Miracles", *International Journal for Philosophy of Religion*, (43), 1987.
- Özlem, Doğan, *Felsefe ve Doğa Bilimleri*, İzmir Kitaplığı, İzmir, 1995
- Swinburne, Richard, *The Concept of Miracle*, MacMillan and Co., London, 1971.
- Swinburne, Richard, *The Existence of God*, Clarendon Press, Oxford, 1979
- Wolterstorff, Nicholas, "Can Belief in God be Rational If It Has No Foundations?", *Faith and Rationality*, (ed.) Alvin Plantinga & Nicholas Wolterstorff, Notre Dame University Press, Notre Dame, 1991.